

Acad. MIRCEA MALIȚA

FETELE LUI IANUS SAU ROLUL MONARHIEI
ÎN MODERNITATEA ROMÂNEASCĂ

Abstract. *In the series of interviews with Mr. Academician Mircea Malița, we discuss, in this number of our review, about the role of the monarchy in the history of Romania. What was the role of the institution of the monarchy in the Romania's modernization and to what extent the history of the monarchy is linked to the history of Romania are two of the main topics of the discussion.*

Keywords: *monarchy, Romanian modernity, Carol I, Ferdinand, Spiru Haret.*

Dan Dungaci: Această convorbire o vom dedica unui interval mai amplu al istoriei românilor, care începe cu instaurarea monarhiei la români până la perioada interbelică și ce s-a întâmplat cu aceste construcții instituționale care s-au implantat în România. Carol I rămâne un simbol, un reper, care a fost reinventat, refructificat după 1989 în diferite forme, dar ceea ce ne interesează și ce ar fi interesant de discutat, nu neapărat despre Carol I ca personaj, ci despre Carol I ca instituție, ce a însemnat această instituție în România odată cu instaurarea ei, ce s-a întâmplat cu România odată ce instituția a fost acceptată și în ce măsură istoria monarhiei se leagă de istoria României, în ce fel se leagă aceste lucruri, în ce sens a punctat monarhia istoria românilor? Acesta ar putea să fie un punct de plecare.

Mircea Malița: Carol I este, fără îndoială, reținut de generațiile ulterioare, ca un rege bun, util, înțelept, creator și norocos, în sensul patronării unor momente definitorii pentru soarta românilor, cum ar fi de pildă, Independența de la 1877. Studiul vieții lui este interesant în mai multe direcții, care sunt toate utile cercetătorilor — istorici, diplomați, cercetători în domeniul relațiilor internaționale, psihologi ai marilor personalități și rolul lor. Eu am început să îmi pun întrebări în momentul în care am văzut cum a fost numit, cum a devenit rege un tânăr din noblețea germană de Sigmaringen — o casă care a mai dat regi. Un tânăr de 27 de ani, cum ajunge în România după căderea lui Cuza? Anul critic este anul 1866. Atunci încep toate. Când te uiți la perioada de pregătire te uiți la doi factori: unul este intern și este negativ la adresa lui Cuza. Cuza era un domnitor care își pierduse creditul în fața semenilor și a colaboratorilor săi.

Dan Dungaciu: Cuza desigur că a avut 7 ani de domnie tumultuoasă, ani foarte fervenți, dar de ce Cuza n-a putut să fie înlocuit, la momentul respectiv de un domn român și de ce era nevoie de un domn dintr-o dinastie străină, europeană, prestigioasă?

Mircea Malița: Mi se pare că indicațiile aceluși conclav, care a fost Congresul de la Paris, cei care s-au pronunțat în privința sortii României au înclinat spre un domn străin în România, pentru a lega România de realitățile europene. Chiar și Cuza s-a gândit ca, după plecarea lui, să lase pe cineva și până la urmă, se pare că se oprișe, spre uimirea tuturor, la o prințesă rusă. Deci era în aer ideea că după el poate să fie un domn străin. Dar Cuza s-a îndepărtat de posibilitatea aceasta, ceea ce a supărat pe multă lume și în afară și în țară. El își stricase numele, ceea ce înseamnă că el își slăbise autoritatea. Avusese o autoritate mare și a fost un domn mare. Noi facem o greșală mare ca și politologii care par moderni sau supermoderni, în cazul în care confundăm totalitarismul cu lipsa de democrație. În acest sens, zeci de ani de zile, de când au început unele țări în lumea terță să devină mai puternice și să se dezvolte, au fost acuzate de autoritarism, prin care se înțelegea: da, poate sunteți voi acum harnici, vreți să vă depășiți rămânerea în urmă și vreți ca să vă înscrieți printre țările active economic și în lume, dar să ne înțelegem, o faceți pe o bază nedemocratică, a conducerilor autoritare. Niciuna din țările asiatice și latino-americane, mai ales, cele acuzate de autoritarism, n-au renunțat la el. Este o diferență clasică, tirania e tiranie, dictatura e dictatură, democrația e democrație. În momentul în care există prin altceva decât prin putere, cum este autoritatea, atunci câștigă și drepturi și putere. Schema nu este așa: a câștigat autoritate pentru că a avut putere și de aceea autoritatea se deduce dintr-un joc al puterii. Nu, autoritatea n-are nimic cu puterea. E altă mâncare de pește. E o calitate specială care se cunoaște din vechime, apreciată dincolo de factorul putere. Ea este un fel de cucerire a încrederii cetățeanului și pune în mod democratic relația între conducător și cetățeni. Deci autoritatea o are omul în care cetățenii au încredere. Asta e tot. Acesta poate să ne ajute, poate să facă, poate să se țină de cuvânt, adică este un fel de garanție personală. Nu este putere. În momentul acela, în care toată lumea ascultă de el, atunci are un grad superior de intervenție în afacerile statului și este mai puternic, ca să spunem așa. E o înțelegere elementară, gramaticală, filosofică, care durează de mii de ani: autoritatea e una, puterea e alta. Puterea poate apoi să lupte să-și construiască o autoritate pentru că altfel nu funcționează, dar e una făcută artificial, nu e valabilă, pentru că este generată de alți factori decât încrederea publică. Adevărata autoritate poate să câștige putere ceea ce înseamnă energie, înseamnă cuvânt hotărâtor în diferite chestiuni. Dacă nu înțelegi relația autoritate-putere, năruiești totul.

Dan Dungaciu: Această greșală n-a fost făcută de știința clasică. Max Weber, de pildă, o distinge foarte bine.

Mircea Malița: Filosofii care au lucrat până în zilele noastre au zis, stați puțin: autoritatea nu este putere. Și au spus că este o invenție a liberalilor, că este o greșală de gândire liberală care a introdus această confuzie. Această autoritate este foarte necesară pentru mecanismul european.

Dan Dungaci: Dar în chestiunea cu avutul de autoritate vă refereați și la Cuza?

Mircea Malița: Am spus-o la Cuza pentru că el a avut-o. Și toate realizările lui și tot ce a făcut cu înproprietărea, cu crearea de universități, cu secularizarea mănăstirilor, toate astea au fost făcute cu încrederea oamenilor. Mai apoi, alunecând în chestiuni de politică externă prea mult și mai ales în câteva vicii și slăbiciuni personale, care nu plăceau publicului — un domn, la care intră cineva și găsește pe birou o femeie goală a presărat autoritate! — a pierdut-o. Aceste chestiuni la el se repetau și erau deja ale unui om obosit de lucru și necontrolându-și bine comportamentul. Moravurile se stricaseră în general, corupția se cunoștea, poporul era nemulțumit, el nu mai avea autoritate. Este și o chestiune morală, dar nu asta era esența ci încrederea.

Când Carol I a fost numit, lumea îl aștepta cu nerăbdare. Nu era introdus în afacerile interne, corupt sau partizan, ci venea complet neutru din afară și avea o autoritate nobiliară cunoscută, pentru că era un prinț de sânge. Și s-a purtat întotdeauna așa, nu a uitat niciodată calitatea lui de prinț de Sigmaringen. Și ce a avut de acolo bun, a fost enunțul că regele conduce; conduce o țară care are partide politice, care are opinii, care are interese ce trebuiesc respectate. El nu a vrut să fie un președinte jucător. El a stat destul de distanțat și chiar când a făcut intervenții în mersul guvernării, în relațiile externe, le-a făcut foarte delicat și discret. De aceea nu a fost înțeles și a fost criticat, mai mult chiar decât trebuia, probabil, în momentul hotărâtor, adică în intrarea în primul război mondial. Ei bine, omul ăsta era și destul de timid, nu vorbea mult, era foarte tăcut, era foarte atașat soției lui, se purta atent cu toată lumea, elegant — nu-l auzai strigând, țipând, muștrând. A fost un om cu o conduită foarte controlată. Se gândea de 10 ori până făcea un lucru și asta se vede chiar în negocierile cu rușii, cum semnalează Iorga. Sfetnicii lui, ziceau, prin 1877: gata, mergem acum, intrăm în război pentru că rușii ne roagă ca să-i ajutăm. Acesta este momentul. Și Carol I a răspuns: da, acesta este momentul, dar nu i-am întrebat exact în ce condiții mergem. Stați puțin, dar eu sunt rege și un general rus conduce armata? Cum, el îmi dă dispoziții mie sau invers?

Dan Dungaci: Mai ales că rușii nu prea recunoșteau noul regim.

Mircea Malița: Carol I ținea la rangul lui și nu s-a lăsat până când nu i-au dat comanda armatei. Nu s-a mișcat până când rușii nu au fost bătuti și atunci au acceptat tot ce voia el.

Dan Dungaci: Aveau nevoie de români. Când au trecut rușii cu armatele au adresat o Proclamație către români, neținând seama de conducătorii ei.

Mircea Malița: Sigur că da și atunci când a luat această hotărâre, să intre în război, când a văzut care le sunt pretențiile lor, a spus: nu, noi nu atacăm. Noi îi înconjurăm și îi asediem cât o fi nevoie, aici îi batem. Și a spus Plevna. Deci el a stabilit asediul Plevnei, pentru că ceilalți vroiau lupte cu turcii pe tot frontul. Carol I ținea la părerile lui, ceea ce făcea o impresie foarte bună. Îl consider norocos pentru războiul de independență și pentru felul în care s-a orientat. Dacă ar fi vorba numai de războiul de independență și atunci Carol I ar putea fi considerat creatorul României moderne.

Revenind la România modernă, când vedem modul în care a fost ales apare o adevărată ciudățenie. Se adună românii, dau lovitura de stat și îl dau jos pe Cuza. Dar în momentul în care fac așa ceva, pe plan internațional se făcea deja sondaj în privința candidatului care urmează. Deci noi doar pregăteam terenul pentru a primi un domn străin. Dar nu se poate spune că noi l-am ales. Nu, când am ales unul, dacă a strâmbat din nas împăratul Franței, am renunțat la el. Am căutat altceva și s-a găsit Carol. După aceea a început discuția între nemți și Franța și s-au pus de acord. Dar cine trebuia să aprobe într-adevăr era Bismark. Deci doi împărați și un personaj european de vârf, Bismark, erau toți amestecați în problema referitoare la cine vine în România, pe cine trimitem în România. Deci când ești mic nu-ți dai seama cât de mic ești și cât de mari și puternici sunt ceilalți. În momentul în care ei s-au pus de acord, a venit și vestea de acasă că locul este liber. Tot ce a urmat s-a produs rapid, chiar după călătorie. Imediat după instalare evenimentele curgeau și constituția a apărut până în iunie.

Dan Dungaci: Constituția de la 1866?

Mircea Malița: În mai depune jurământul și în mai este gata constituția.

Dan Dungaci: Cea mai liberală constituție din Europa, spune chiar Carol I.

Mircea Malița: Ca să fim sinceri, el avea în jurul lui români care erau deja pătrunși de idei naționaliste din cele mai extreme și, de pildă, făcuseră constituția numai pentru cetățenii creștini. Deci dintr-o dată făceau erori care nu erau acceptate de Europa, ca să nu mai vorbim de cercurile evreiești.

Dan Dungaci: Constituția românească era copiată după cea a Belgiei care acorda cetățenie doar creștinilor și de aici marea problemă.

Mircea Malița: Dar nu numai atât; insistau și unii dintre ai noștri ca să fie așa și mă gândesc la A. C. Cuza. Dar Carol, știind că are suportul și înțelegerea tuturor puterilor europene, căuta soluții care să le satisfacă așteptările.

Dan Dungaci: Deci Carol vine în România, nu simplu, nu fără aventuri, și ajunge față în față cu realitățile românești.

Mircea Malița: Da și vine la noi și începe treaba. Când intră și dă de realitățile noastre, într-adevăr primii cinci ani, de prin 1866 până prin 1871, lucrurile par foarte haotice. Românii erau obișnuiți, mai ales din perioada lui Cuza cu moravurile ei relaxate, să se atace unii pe alții. Nu exista solidaritate, nu existau opinii bine întemeiate, doar certuri și Carol I a văzut că ceva nu merge. Și acest climat a durat până la momentul în care au izbucnit războaiele între cei mari. Adică Franța și Germania cooperaseră ca să fie adus el, dar acum duceau un război.

Dan Dungaci: Între 1870 și 1871 a fost războiul franco-prusac.

Mircea Malița: Da, și atunci el a fost pus într-o situație dificilă pentru că românii manifestau pentru Franța. Începuseră să strige: Trăiască republica! Jos nemții! etc. Și atunci Carol I a vrut să plece dar a fost convins să nu plece și a rămas în funcție și a putut să înceapă lucrul, care a durat alți cinci ani. Poți să spui că până prin 1880 România deja se conturase. Deci perioada lui este a primei revoluții moderne, a primului pas spre modernitate și civilizație al României.

Dan Dungaci: De atunci, din 1870, când vrea să plece, este și celebra vorbă a lui Catargiu: „Aceasta nu se poate Majestate!“.

Mircea Malița: Da, așa este. Acum, în afară de independență, putem să spunem că numele lui Carol I este legat de marile construcții, putem să spunem că am avut podul peste Dunăre, prima cale ferată.

Dan Dungaci: Sau marile construcții din București.

Mircea Malița: Da, sunt universități sau facultăți noi, cum e Facultatea de Medicină, de pildă, pe care imediat a deschis-o pentru întregul Balcani.

Deci el are deschideri culturale. După aceea, ai putea spune despre numele care dominau atunci, în cultura românească, toți clasicii noștri, Eminescu, Creangă, Caragiale, Hasdeu, Junimea, Barbu Delavrancea, Coșbuc, Vlahuță, Duiliu Zamfirescu. Dacă vorbim de știință, îi avem pe Pompei, Țițeica, Cobălcescu, Mrazec, Poni, Istrati, Racoviță, Babeș, Cantacuzino. Deci poți să iei un simbol de aur al literaturii, care vrei să i-l dai în mână pentru ca să-l țină în statuie. Adaug un nume poate și mai strălucitor. Dacă n-ar fi fost el și revoluția lui de transformare a societății românești (așa de profundă a fost, că poate fi considerată ca o revoluție) ar fi fost compromisă. E vorba de *Haret*. Nimeni n-a dat României un temel mental, o formație a tineretului, un sistem de educație coerent, ambițios, solicitant, nimeni n-a făcut din muncă valoarea supremă pe care poate să o aibă, amestecată cu interesul național sau cu interesul public, pe care toată această generație o făcea, așa cum a făcut-o Haret.

Dan Dungaci: Domnule academician, vă propun să stăruim un pic asupra acestei personalități pe care o tratați cu venerație. E unul dintre reperele în jurul căruia a pivotat modernitatea românească.

Mircea Malița: Spiru Haret este o emblemă și îi pronunț numele cu venerație, cu venerația pe care o ai pentru cel mult zece figuri ale civilizației și culturii românilor și, poate, pentru cei din restul lumii care au croit drumul pentru dezvoltarea societății, făcând oamenii mai buni, mai înțelepți, mai civilizați, mai productivi, conducându-i spre bunăstare, spre cunoștințe. Cine-i omul care vine în anul Independenței, coboară din tren, venind de la Paris, doctorandul? Este un om care a susținut o teză al cărei miez vi-l spun în câteva cuvinte.

În anul 1773, Laplace — marele matematician, părintele atâtor inovații în calculul infinitesimal — a scris o propoziție simplă. Noi suntem în sistemul planetar și, pământul, împreună cu celelalte planete, ne învârtim pe niște orbite în jurul soarelui; orbitele au axe, sunt eliptice, deci cercuri turtite. Axa mare se poate scrie matematic ca o funcție de mai multe variabile, și printre ele este t — timpul; Laplace a spus că axa aceasta nu conține expresia matematică a timpului la puterea întâia, ceea ce înseamnă că sistemul este stabil și că planetele nu pleacă de pe orbitele lor. Era o idee dragă mecanicii cerești, pentru că ne înrudește cu perfecțiunea, cu stabilitatea. În 1825, Poisson — o mare figură a astronomiei franceze și a matematicii — stabilește că în această expresie nu există nici puteri de gradul doi, t^2 , deci stabilitatea de care vorbea Laplace este confirmată. În 1878, vine Haret și spune că în expresia matematică, a axelor, există puteri t^3 . Sunt infinite astfel splendidele teorii ale stabilității sistemului solar. Nu suntem siguri că nu o iau din loc, în sensul popular al acestei teoreme, iar această idee are un semnatar: Spiru Haret. Este destul ca această frază, în privința prezenței termenilor la cub ai timpului în axa planetelor, să intre în panteonul universal al științei astrono-

miei, matematicii și autorul să aibă un loc acolo. Nu l-a ocupat însă. Era un om sfios, foarte modest.

Dan Dungaci: Deci un performer în știința europeană de cel mai înalt nivel. Dar nu rămâne în Franța, vine în România, se întorce acasă? De ce oare? Aici e un mister. Am putea spune, încercând o hermeneutică riscantă, poate, că e vorba despre dezamăgirea pe care a avut-o chiar cu ocazia scrierii tezei când o fi constatat relativitatea științei, precarul ei, faptul că ceea ce se credea că e lege până mai ieri, astăzi devine altceva, apare altă lege, care poate că mâine va fi și ea infirmată....

Mircea Malița: Se poate spune asta, poate că aici ar fi explicația că vrea să construiască ceva palpabil, concret, pentru semenii lui.

Dan Dungaci: Bun, să revenim la traseul lui.

Mircea Malița: Revine deci în țară. A devenit profesor asistent, după aceea profesor de astronomie la București și, treptat, a început să se intereseze cum funcționează școala românească, născută din filosofia luminilor. Conform acesteia, învățătura și educația erau rădăcinile principale ale emancipării omului și a societății. S-a întâlnit cu liberalii, cu Sturza, despre care s-a spus că a fost protectorul lui Haret. Sturza i-a spus: „*Nu vrei să te ocupi de proiectele pe care le avem în materie de educație? Tu știi cum este școala în lume*“. „*Nu pot, pentru că nu sunt membru de partid*“. Unii îi atribuie lui Brătianu o frază, alții spun că Sturdza a zis-o: „*Dragă Haret, nu te preocupa, nu ne interesează dacă ești sau nu. Pentru noi important este ca școala să fie bine făcută, iar dintre cei care se pricepe, nu știm pe alții, care să modeleze ceea ce este o școală dezvoltată*“. A început prin a fi inspector, inspector șef, inspector principal, secretar general și, în sfârșit, tot sub aripa prietenilor săi, liberali, a devenit ministru. A înțeles că nu-și putea trece legile în Parlament, dacă nu era membru al partidului de guvernământ și nici nu avea autoritatea necesară și s-a resemnat, fără entuziasm, aderând la el. Pentru Haret, politicianismul nu reprezenta un factor important în ecuația progresului social, ci știința. Era un om de știință care a insistat pe ideea că școala trebuie să producă știință, iar universitățile sunt factori de cercetare. O idee care este astăzi acceptată în așa măsură, încât la promovarea științei în diferite țări, întotdeauna contează resursele învățământului superior, alături de institutele specializate de cercetare.

Dan Dungaci: Nu doar că a avut această idee, dar a reușit, în pofida obstacolelor care existau și pe atunci, să o pună în act. A construit instituții, a dat legi, a făcut manuale...

Mircea Malița: Am avut în mână un *Manual de teoria numerelor* (pentru Școala de fete) al lui Spiru Haret. Am rămas impresionat când m-am uitat peste această carte. Era de o acuratețe, de o claritate, de o simplitate, de o putere de explicație, cum nu am văzut aritmetici asemănătoare niciodată.

Dan Dungaci: Era o minte ordonată, clară, știa de unde pleacă și unde vrea să ajungă.

Mircea Malița: Era un om tăcut, modest, lipsit de orice pasiune exterioară, nu era zgomotos, nu era meridional, nu dădea din mâini; până la dispariție, la orice adunare îl găseai în sală ascultând, înregistrând critic, fără să-i vezi nicio

reacție. Nu-i plăceau și nu putea să conceapă polemicile. Suferea imens când unul din dușmanii săi iluștri — Barbu Delavrancea — îl insulta și îl ataca în Parlament.

Ginerele unui personaj al vremii, prieten cu Eminescu (mai trăia pe la 1950, când l-am întâlnit eu) mi-a povestit că, student fiind, a fost primit la ministrul Haret — pentru că studenții aveau probleme și cerințe pe care Haret voia să le afle și să se consulte cu ei. Mi-a spus că odată, ascultând o ditirambă teribilă împotriva lui, din partea lui Delavrancea, stând cu un pahar în mână, Haret a privit în gol și mâna lui s-a strâns, în reacție controlată, până când a făcut bucăți pa-harul. Deși de un calm stăpânit, Haret avea o mânie surdă în el față de neștiință, stupiditate, vulgaritate.

Dan Dungaciu: Nu a fost ministru continuu, fără intermitențe. Și totuși a reușit să își ducă proiectele până la capăt...

Mircea Malița: Dacă am contabiliza toate legile lui, ar fi în jur de 1900, cam atât însumează. Înaintea lui a fost ministru Petru Poni — primul din seria de mari chimiști. Spiru Haret îl iubea, îl respecta, îl ajuta pe Poni. Dacă el credea că o lege era bună, Haret contribuia la aplicarea ei. Era pentru continuitatea eforturilor; nu considera că a sosit pe teren gol și că pornește de la început. Era adeptul unei consolidări, a unei construcții la care lucraseră și alții.

Savantul consacrat — Spiru Haret — a contribuit la educație și la problematica esențială a societății printr-o lege nescrisă (care nu există nicăieri), și nu doar prin legile care reglementau învățământul. Este o lege foarte simplă, care sună astfel: *cine investește în educație, în pasul unei generații — 30 de ani — cu lege bunăstare și progres.*

Dan Dungaciu: Asta spuneți că ar fi legea fundamentală a lui Spiru Haret?

Mircea Malița: Cu siguranță. Și care se confirmă matematic. Spiru Haret a făcut asta la 1900, și dacă adăugăm 30 de ani, găsim cel de-al treilea val de modernizare a României care s-a produs. Două au fost în secolul trecut (la una participase Carol I, înainte a fost cea a unioniștilor), și a treia a fost prin 1930, unde, brusc, au apărut, scriitori, ingineri, profesori de talie internațională, Academia era înfloritoare.

Mai cunoaște cineva legea aceasta? Cum? Intuitiv. E aplicată astăzi în provinciile de dezvoltare ale țărilor emergente. Au găsit-o micii dragoni ai Asiei, care au avut momente de înflorire economică, care i-au proiectat pe prima treaptă de dezvoltare a lumii, *per capita* de venit național. Și, înainte, dacă se scad 20 de ani, luând pasul generației mai mic, au avut toate aceste state, inclusiv dragonii verzi ai Europei — Finlanda și Irlanda — reforme de educație, al căror fruct a fost luat conform regulei generației lui Haret. Atunci, trecând la actualitate, cum să ai complexe în privința unei școli proprii, care are asemenea maestri? Cum poți să rămâi furat de toate doctrinele decadente, iraționale ale Occidentului, care au atins un nivel de saturație și care lansează mereu idei și modele pierzătoare? Se face un perpetuum de valori.

Ce sunt valorile? Valorile sunt niște căldări cu sită, în care nu duci apă. Nu sunt operaționale. Doar când te bazezi pe o valoare operațională, cum este munca, ideea cordială în gândirea și viața lui Haret, atunci se rezolvă problemele. Unde este astăzi cuvântul a munci? A munci sălbatic, ca el, cu nopți nedormite,

scriind scrisori învățătorilor, răspunzându-le. N-am crezut, până ce nu am văzut manuscrisele acestor scrisori semnate Haret. Deci, Spiru Haret a fost o forță de acțiune invers proporțională cu portretul lui de om sfios, tăcut și delicat. S-a născut într-o regiune care a dat genii naționale, căreia îi aparțin Eminescu, Enescu, Iorga, Sadoveanu. O fi un fel de revoltă a marginii de țară împotriva unui centru adormit și îngâmfat? O fi o genă a inteligenței specială la el? O fi o experiență mai dură a vieții, mai plină de încercări și de experiențe traumatice? În orice caz, nu factorul geografic este cel important, nici cel etnic, ci faptul că un savant complet acreditat și recunoscut pe plan mondial se dedică marii opere de ridicare a societății țării sale.

Dan Dungaci: Domnule academician, cu prezentarea foarte frumoasă făcută lui Haret ați anticipat ceea vroiam eu să duc în discuție. Întrebarea ar fi următoarea. Vedeți, e limpede că monarhia lui Carol I a fost epitomul unui proces de modernizare. Rușilor le-au trebuit, după ce a venit Petru cel Mare, cam trei generații pentru ca noua formulă de civilizație — pseudo-morfoza de care vorbesc Toynbee și Spengler — să creeze romancieri, scriitori, poeți. În România fenomenul s-a petrecut aproape fulgerător. S-a făcut modernizarea, s-a cuplat cu Occidentul și aproape instantaneu, în termeni de istorie, au apărut oamenii pe care dvs. i-ați invocat.

Mircea Malița: Da, pentru că existau anterior două procese mari de transformare a societății: revoluția de la 1848 și unirea Principatelor din 1859. Acestea au fost antemergătoare, care ne-au legat de lumea mare. Bălcescu lua pulsul revoluției la Paris, deci noi trăiam împreună cu Europa acest eveniment. Principatele se aflau într-un moment în care, în Europa se formau două state noi, enorme, Germania și Italia. Dar se formau și aici la noi și noi aparțineam aceluiași „cuptor“.

Dan Dungaci: Iar fondul cultural nu era chiar atât de diferit.

Mircea Malița: Fondul cultural provenea din literatura populară sau naivă de la început. Dar în partea a doua a secolului al XIX-lea, absolvea prin toți porii mesajele venite din exterior. Se adapta la Europa, fără să se lase adaptată și conștientă cu ea.

Dan Dungaci: De la 1866 apare ceea ce se va numi Academia Română.

Mircea Malița: Da, așa este, n-am pus-o printre instituțiile care au fost create atunci.

Dan Dungaci: Și Eminescu aduce limba și aproape fulgerător limba capătă forma pe care Eminescu i-o dă.

Mircea Malița: Da, este foarte semnificativ. Din capul locului, ideea aceasta de emancipare prin cultură care ne captivase, prin luminism, a fost valul cel mare care i-a trezit și pe transilvăneni — iar la noi a ținut mai mult — românii când spuneau emancipare o voiau oriunde ar fi. Includeau în primul rând Transilvania dar în mod surprinzător includeau și Grecia, în mod surprinzător și Balcanii. Să clădești școală și să o plătești în Salonic!

Dan Dungaci: În toată romanitatea orientală.

Mircea Malița: Da, ei deja se considerau români și frații noștri. Cei marginalizați în alte state se uitau la România ca la o stea de speranță, vorbind ca ea, venind aici, încercând să lucreze aici. Parcă auzeai un murmur balcanic de susți-

neren în toate eforturile pe care le făceau. Și cineva, nu o dată, spunea: români, fiți conștienți, că voi sunteți o cheie a păcii și a conclucrării în acești Balcani certăreți!

Dan Dungaci: Am reușit să fim, diplomatic vorbind, până la primul război mondial?

Mircea Malița: Nu prea. Am făcut eforturi în acest sens, dar erau prea mari jocurile altora, care stricau tot timpul. Aceasta a fost și naivitatea care o impută Iorga celor doi romantici care au participat la Conferința lui Bismark, pentru că au fost la conferință, neobservând că a început și că se ținea în altă parte.

Dan Dungaci: Suntem după războiul de independență.

Mircea Malița: După războiul de independență. Și aici se vine cu soluțiile gata făcute și puse în acord de ei. Era numai o solemnitate formală. Iar ai noștri studiau și se pregăteau pentru situația lor. Aceasta nu s-a discutat niciodată.

Dan Dungaci: Deci li s-a dat soluția la pachet.

Mircea Malița: Da, sigur. Tot în materie de imagine au fost primiți în sală cei doi miniștri, Kogălniceanu și Brătianu, cu toate onorurile. Fațada era perfectă. Nu era de ostilitate, era de grijă față de România. Toată lumea s-a ridicat în picioare în sală, ca să-i salute pe cei doi miniștri români și și-au ținut discursurile și din nou, i-au aplaudat și apoi au plecat și gata. Nicio discuție, niciun comentariu, nimic.

Dan Dungaci: Dar gestul acesta era de recunoaștere a independenței. Nu era o chestiune formală.

Mircea Malița: Da, începuseră să dea, mai întâi la sârbii. Toată istoria românilor se consumă în prezența unor jocuri pe care ei nu le controlează, care aparțin marilor puteri, care când se sfădesc, când se împacă, depinde de împrejurări, așa cum a fost cu războiul austro-german, credeai că e sfârșitul lumii între ei. Când s-a terminat războiul, Bismark a declarat prietenie cu Austria și a făcut o alianță cu ea imediat după terminarea războiului, pentru că avea nevoie de ea pentru războiul cu Franța. În general, Germania voia să distrugă complet Austria.

Dan Dungaci: Bismark nu prea a avut o părere bună despre România și despre români.

Mircea Malița: Nu, după asta a vorbit foarte urât despre români și a spus: eu știu interesele mele, știu și cine nu le susține și am pentru ei gânduri clare. Și ne-am pomenit cu această ciudată situație când prințul german — Carol I — este sfătuit de germani să nu strice relațiile cu Viena, care era cel mai mare dușman al nostru dintre toate marile puteri. Iar prietenii ruși spuneau: nu supărați prea mult pe turci prin atitudinea voastră. Toți ne dădeau sfaturi să fim atenți cu cei cu care trebuia să ne luptăm. Din cauza sfaturilor pe care le primeam, trebuia să îi tratăm cu atenție. Și Iorga spune un lucru extraordinar: chiar cei mai mari susținători ai noștri aveau momente de scăpare în privința noastră. Pentru că se cunoaște propunerea pe care a făcut-o împăratul Franței, Austriei: vă dăm vouă România, dar dați-ne Veneția. Probabil că a spus-o, pentru că este foarte documentată această informație. Poate a spus-o în treacăt, poate a spus-o în glumă, dar a spus-o. Deci atitudini de genul acesta, de a trata pe seama celor mici, erau absolut curențe la cei mari. Nu o făceau ca un abuz, ca o neînțelegere a lor. Aparent totul era o ama-

bilitate și strângere de mână și felicitări pentru efortul extraordinar pe care l-au făcut, dar în realitate se lucra ca la tejghea. Era un negoț.

Dan Dungaci: Dar se lucra sau se mai lucrează încă?

Mircea Malița: Astea sunt eterne. Trăsăturile tuturor celor mari împotriva celor mici le regăsești în diferite forme. N-au pierit. Sunt absolut de o mare actualitate. Și trebuie să spun numai atâta: cât exercițiu au dobândit românii în a se strecura printre ele, pentru ca până la urmă să-și facă totuși jocul propriu. Care ce era? Emanciparea României și afirmarea ei pe plan internațional ca și civilizație, cultură, autoritate.

Dan Dungaci: Dacă ar fi să tragem linie, după Conferința de Pace, sigur că România a pierdut cele trei județe din sudul Basarabiei dar a câștigat Dobrogea care, strategic vorbind, era mai importantă, chiar dacă simbolic a durut pierderea sudului Basarabiei.

Mircea Malița: Da, a durut foarte mult pierderea sudului Basarabiei, pentru că era satisfacerea unui capriciu rus.

Dan Dungaci: Și cu rușii, după aceasta, am avut și probleme la delimitarea frontierei.

Mircea Malița: Da. Și rușii, după ce i-am servit așa de bine și i-am scăpat de necazuri cu turcii, în momente în care pur și simplu pierdeau războiul, aveau idei, de exemplu, aproape clare, în cadrul relațiilor prietenești cu România. Voiau să-i desființeze armata, de care nu mai avea nevoie. Pentru că ei nu mai vroiau să treacă printr-o țară înarmată atunci când merg în sud și voiau un culoar liber. Toate chestiunile astea erau lucruri la care trebuia să te gândești.

Dan Dungaci: Și regele a răspuns atunci, a dat un răspuns care a rămas în istorie, că *o armată poate fi înfrântă dar nu dezarmată*.

Dacă ar fi să tragem linie peste acest capitol, 1866-1914, v-aș întreba așa: ar fi fost posibilă o intrare în modernitate a României fără Carol I? Care ar fi fost diferența? Ce a adus Carol ca și valoare adăugată, într-un context în care e limpede că toată Europa era într-un proces de schimbare?

Mircea Malița: Atâta timp cât conducătorul este un om echilibrat, un om al realităților, nu e înconjurat de fumul iluziilor, nu se gândește la mărimea lui, ci-l interesează să-și facă bine treaba, într-un spirit german, ca să zicem așa, al disciplinei și al ordinii, este foarte greu să spui că un altul ar fi putut să facă ce a făcut el. Da, se poate, dar nu s-a găsit și norocul a fost că a venit el. Pentru că a fost și un noroc, o șansă să-l avem.

Acum dacă trecem la regele următor și Ferdinand a fost o șansă. Pentru că a avut o mulțime de trăsături, poate din cauza unei timidități oarecare. El era și tăcut dar și foarte modest în pretenții, dominat de o soție mai activă și cu inițiative mai multe și care au adus, în fond, foloase României, dacă ar fi să ne gândim numai la sfârșitul primului război mondial. De exemplu călătoria Reginei Maria în America a fost extraordinară. Dar și scrisorile pe care le trimitea verișoarelor, mătușelor, nepoatei pe care le avea pe plan internațional și care erau persoane din dinastiile dominante. La Ferdinand, e de amintit la el un moment extraordinar, copleșitor: dacă, Carol I făcuse independența, *el a făcut România Mare*. România, într-adevăr în formula ei veche, dăciacă, de la Nistru până la Tisa, dintr-o

dată, dintr-un condei, pe baza unei diplomații, sigur acum mult mai rafinate și care venea de la doi susținători, de la doi alternanți, de la un liberal și de la un fost conservator sau neoconservator, adică Brătianu și Take Ionescu. Moare Carol I în 1914, an în care începe și războiul mondial, noi suntem în neutralitate până în 1916; în 1916 intrăm în război și e și începutul promițător și căderea în fața nemților și plecarea rușilor și toate nenorocirile și începe perioada refugiului din Iași. Atunci se naște un fel de cooperare, lucru foarte interesant, între Brătianu și Take Ionescu, dar cei doi aveau personalități foarte diferite. Și pentru mine este interesant mersul la Conferința de Pace, din 1920, unde găsim două stiluri diplomatice internaționale, dar ambele existente în două capete din România. Brătianu era un adept al școlii puterii, deci ceea ce numim noi realismul, o școală în care însemna să ști să dai cu pumnul în masă, să faci amenințări, să intri în scheme de alianțe, să le părăsești, să nu le părăsești, să ceri totdeauna preț pentru ceea ce faci. Adică o chestiune foarte activă și solicitantă. Realismul se întreabă totdeauna ce primești, ce ți se dă sau ce iei, ce câștigi.

Cealaltă era școala juridică a lui Take Ionescu, școala păcii. Acolo predomină nu puterea ci contractul internațional, tratatul, negocierea, înțelegerea, deci căi de pace. Când a venit sfârșitul războiului, Brătianu a venit să solicite, conform înțelegerii, obținerea Transilvaniei, a României Mari, pentru că a fost în război. Dar îl pierduse. El avea o poziție teoretică, practică, plină de lipsuri. De ce, ai făcut o pace separată cu Germania, spuneau aliații?

Dan Dungaciu: Nu numai atât, semnase un document.

Mircea Malița: Da, o capitulare. Asta conta pentru cei din sistemul puterii. Clemenceau era pe această linie și trebuia câștigat. A utilizat toate mijloacele, a presat, a făcut din nou scandal, a cerut, știind că trebuie să atragă atenția și să zguduie conducerea Conferinței. A făcut o revoltă a micilor puteri, în cursul Conferinței de la Paris, puteri nemulțumite de anumite chestiuni care nu se rezolvau. A rămas în istorie.

Take Ionescu avea experiența guvernului din exil de la Iași, dar lucrase apoi pentru români în Statele Unite. Încă din timpul războiului plecase în America ca să facă acel grup al românilor pentru pace, și cel care pregătea de fapt unirea. Acest om avea formație juridică, conducea un partid politic neo-conservator și era adeptul metodelor pașnice. Dar el se potrivea cu cine? Cu altă figură a păcii, chiar cu președintele SUA. Wilson avea cele 14 puncte care i-au electrificat pe românii din Transilvania în lupta pentru autodeterminare.

Dan Dungaciu: Și principiul naționalităților.

Mircea Malița: Da. A fost o adevărată sărbătoare în Transilvania când s-a citit acest document. Au zis gata! Noi acum înțelegem că ceea ce facem este o parte a civilizației contemporane, un principiu de bază pe care îl anunță învingătorii din război. Nu mai trebuie să luptăm, invocând alte teorii și justificări. Aceasta e baza noastră. Ne aflăm în cadrul celor 14 puncte.

Dan Dungaciu: Despre noi scrie acolo.

Mircea Malița: Asta a fost. Iar Take Ionescu (i se spune pentru darurile sale retorice, Tăchiță gură de aur) când se întâlnea cu președintele Wilson îl felicita pentru ecoul nemaipomenit! „Știți ce au făcut transilvănenii? Au făcut adunare

generală populară și au declarat autodeterminarea în Transilvania. Au făcut prin vot acest lucru. De ce să mai vorbesc eu pentru ei când ei au votat autodeterminarea, conform principiilor pe care le aveți? Îmi ușurează munca!“ Și îi arăta documentele. Și sigur că a fost o cale eficientă pentru cererea românilor, care a contat foarte mult. În timp ce Clemenceau avea încă reproșuri la adresa noastră, pentru Wilson asta era o știre bună. Și așa a trecut până la urmă hotărârea în favoarea României. Dar nu fără emoții, nu fără primejdii și nu fără această realitate extraordinară, că ce spuneau marile puteri învingătoare în război era hotărâtor. Nu ceea ce se votează, conta atât de la cine venea hotărârea care era, așa aproape automat, acceptată. E aceeași lege a cuvântului celui mare împotriva celui mic.

Dar, peste toate, România a avut câștig de cauză, că în timpul lui Ferdinand devine un simbol al României Mari.

Dan Dungaci: Așa cum și Carol I, în momentele mari ale istoriei de atunci, a fost și el un simbol asociat cu independența.

Mircea Malița: Da, sigur. Se cita acest succes. Era al doilea moment remarcabil în istoria României, s-a produs și făcut tot cu Coroana, care în ciuda faptului că Ferdinand aparținea dinastiei germane, i-a susținut teribil pe Aliți. Mai ales Maria a fost cea care a formulat această chestiune, care avea și sânge rus.

Dan Dungaci: Amestecat.

Mircea Malița: Da, amestecat. Și sigur că în felul acesta, când s-a creat România Mare, la 1920, să ne gândim: în momentul acela începeau să apară generațiile produse de școala lui Haret. Chestiunea generațiilor trebuie subliniată. Pentru că au fost mai multe generații: una s-a asumat în anii '20 și următoarea s-a asumat în anii '30. Tot ce este înflorire în anii 1930 în cultură, în ciuda lucrurilor care se întâmplau, erau cele arondate unor personalități culturale. Am luat în mână un număr din revista *Familia*, și altul din *Revista Fundațiilor Regale* din 1930. Eram tânăr pe la 14-15 ani, le-am găsit în biblioteca unchiului meu. M-am uitat cine a scris în revistă. Am observat că toți erau autori pe care îi studiam la liceu. Toată lista era de personalități consacrate în literatura română. Nu-mi venea să cred. Dar mă întrebam cine oare i-a făcut pe toți. Atunci nu știam, dar Haret i-a făcut. Haret mai are ecou până în anii '30 inclusiv. În același deceniu găsești lucrările fundamentare ale Academiei Române în chimie, matematică, fizică, biologie. Deci și științific și cultural. Fenomenul nu putea fi legat decât de un proces lung de durată.

Dan Dungaci: Care ar fi diferența între generația anilor '20 și generația anilor '30?

Mircea Malița: E cam aceeași, dar o generație se sfârșește în 20 de ani. Deci dacă Haret a făcut în 1910 marile reforme, și în 1910 erau deja puse în aplicare, atunci noi trebuie să știm că toți cei educați atunci, peste 20 de ani vor fi activi. Ori 1910 cu 20 fac 1930. Dar Haret avusese școală și înainte de 1910, pentru că el începuse pe la 1900. Și atunci și în anul 1920 se simțea. Și așa se simțea, ca și copii astăzi, se vorbește de avalanșa de copii a generației baby-boom la americani. Noi am avut *boom*-urile acestea, în anii '20 și în mod apăsător în toată perioa-

da anilor '30. Și după aceea Dumnezeu cu mila! Venise și perioada de război, iar perioadele postbelice sunt perioade de relaxare și de aiureală, de exagerări și în care prind curente de declin sau de descompunere. Și, din nefericire, tot în perioadele acestea, apar și inflamațiile, care se produc în ruperea unor echilibre.

Dan Dungaci: Domnule academician, deci rolul lui Carol I și al monarhiei a fost important cu precădere pentru modernizarea României sau intrarea acesteia în modernitate...

Mircea Malița: Acesta este numărul unu!

Dan Dungaci: ... iar Ferdinand se leagă de momentul Unirii. Care mai e rolul monarhiei în perioada interbelică, într-o Românie care e deja așezată în hotarele pe care le așezați dvs., care este, orice s-ar întâmpla, un stat care ține de modernitatea occidentală, are alura, chiar dacă nu profundă, a unui stat european, deci care mai e rolul monarhiei în perioada interbelică?

Mircea Malița: Exista, mai ales că jocurile le făcea Maria și ea era o persoană inteligentă, dar a revenit o dramă de familie. E o dramă când ai un copil care, dacă nu-l internezi la un azil, trebuie să-l lași liber și atunci face prostiile pe care le vrea. Cel ce a devenit Carol al II-lea, fiul ei i-a otrăvit viața în cel mai mare grad. Maria nu mai știa ce să facă din cauza acestui copil. A murit cu tristețe. Se și spune că a murit împușcată chiar de Carol. Nu se știe. Se spune că a fost o discuție, el a scos un pistol, a tras în aer, glonțul a nimerit-o pe ea, nu a murit atunci, dar din cauza asta a survenit mai târziu decesul. Erau certuri din acestea în care Nicolae se bate cu fratele său Carol, părinții vor să-i despartă, e o sălbăcie. Într-adevăr a existat o dramă de familie, al cărui erou principal a fost Carol al II-lea, care a rămas în mod statornic un mare aventurier.

Dan Dungaci: Altfel un om cu o cultură aparent semnificativă și care a jucat un rol de mecena.

Mircea Malița: Nu cred, nu cred. Doar că știa să fie om de lume, avea maniere, susținea un dialog, știa că trebuie să se intereseze de cultură pentru că la urma urmei avea această formidabilă Fundație Regală. Aceasta a fost însă făcută de Carol I, doar mai târziu a funcționat sub titlul lui Carol al II-lea.

Dan Dungaci: Dar în rolul de mecena?

Mircea Malița: Da, asta sigur că da. El i-a lăsat în pace pe intelectuali; era spre bucuria lui ca lumea să fie amețită de literatură și de oamenii culti. Dar nu poți să spui unui hoț că e mecena. El era un om obsedat de plăceri foarte umane și foarte biologice și avea pasiunea înavușirii. Pentru că tot ce făcea îi aducea bani.

Acum ajungem la el. Eu trec de la un rege la altul ca de la un cântec cu înger la un imn diabolic.

Dan Dungaci: Era un înger căzut.

Mircea Malița: Era purtător de destrămare și aducător de dezastre. Așa era el. Sunt personaje de acest gen. Respectăm mințile celor care nu fac rău, micșorează răul și îmbogățesc binele, dar aceștia sunt invers: aduc răul și împiedică binele. Există și asemenea formule mentale. Când unul de acest gen vine în capul unei ierarhii, e nenorocire pentru toți. Cum ai zice că era o generație anterioară

înfloritoare, aceasta era o generație în decadență. Eu nu pot să uit, de pildă, experiența pe care am avut-o în dictatura regală. Eram elev și din cauza regelui care ținea mult la această inovație, trebuia să fim străjeri toți și să facem Straja Țării, care era un fel de organizație „trăiască regele!” Ne umplea pe toți cu ceea ce îl obseda pe el, decorații, insigne, tricouri, curele etc. Și arătam toți la fel ca niște marinari, cu bonete albe, pe piept insignă, la mână insignă, salutul fascist, căruia i se spunea: sănătate! Defilam și cântam în coruri, toată viața era acoperită de obligații din acestea teatrale, cu scene de masă, cu uriașe câmpuri care erau pline de 2 000 de pui din aceștia colorați care făceau la unison ori un imn ori o strigare. Era ceva îngrozitor. Intram în această mașină și nu mă simțeam bine. Eu personal, când începeam să-mi caut uniforma, să-mi aranjez lucrurile, mă simțeam îngrozitor. A fost un chin, un chin ca să porți același ham, pentru 1 000 de mânji.

Dan Dungaci: Percepea toată lumea chestiunea asta așa?

Mircea Malița: Nu, pentru că nu aveau momente de distracție prea mari și o luau în glumă. Și atunci toți se amuzau. Își smulgeau cravatele, își murdăreau șepcile, făceau haz de necaz. Asta era una. Copii se joacă și găseau multe elemente stupide de a se juca. Dar trebuie să spun că acei copii care vroiau să învețe carte erau jenați de acest zgomot de fond al vieții lor. Trăiam în acest vacarm, în această viață ireală. Și eu, cel puțin, m-am îndepărtat îngrozitor de ea în timpul Străjeriei; ea mă deranja foarte tare.

Dan Dungaci: Ce aveți concret de făcut sau ce schimba în viața dvs. de elev faptul că erați membru în Străjerie?

Mircea Malița: Era transformarea unui băiat normal într-un automat, care salută într-un anumit fel, se mișcă într-un anumit fel, stă într-un anumit fel, cântă într-un anumit fel și în anumite momente. Era ceva așa ca jucăriile pe care le încarci și le sucești cheia și cât ține cheia face mișcări și apoi stă.

Dan Dungaci: Trebuia să faceți asta în fiecare zi?

Mircea Malița: Da, zilnic, era viața noastră de dimineața până seara. Așa mergeam și la școli, îmbrăcați așa. Așa arătau clasele.

Dan Dungaci: Părinții comentau?

Mircea Malița: Erau supărați pentru că una e să cauți haine normale și să găsești soluții diferite, alta era să comanzi întotdeauna modele noi cu prețuri destul de mari. Uniformele erau deja o industrie uriașă care era a fabricilor la care Carol al II-lea avea acțiuni. Și când s-a saturat cu tineretul, a fost nemulțumit, pentru că asta nu-i aduce suficiente privilegii de automăgălire și recompensare. Și atunci a îmbrăcat toată funcționăria ca și străjerii. Nu cu aceeași uniformă, dar tot alb-albastru, tot cu șapcă, tot cu curele. M-am uitat la tatăl meu care, fiind funcționar public, a apărut într-o zi de parcă era ca o arătare. Era îmbrăcat așa, ori ca un poștaş de lux, ori ca un caporal în vacanță.

Dan Dungaci: O făcea doar pentru că era vanitos sau vroia să arate cuiva ceva în exterior?

Mircea Malița: Nu, erau aiurelile lui regale. Erau fanteziile unui om care își permite să se joace cu o țară întreagă. Bineînțeles că se amuza după aceea. Și

apoi și-a zis, ia să mă lase și toți politicienii aceștia care mă tot critică, și a făcut dictatura regală. Eu am trăit faza aceea din 1937.

Dan Dungaci: Câți ani aveai atunci?

Mircea Malița: 10 ani. Deci între 10 și 13 ani eu am trăit ca străjer, sub dictatura regală. Străjeria era foarte importantă, ca bază a acelei societăți deja costumate. Eram pur și simplu în țara spectacol. Era spectacolul permanent al Țării Românești, al unui popor. Acum mai erau și alte experiențe. L-am văzut atunci când a venit la Oradea.

Dan Dungaci: Și cum a fost?

Mircea Malița: A venit acolo să ne asigure că noi suntem siguri, nimeni nu se atinge de noi. S-a fotografiat pe forturi. Aveam niște forturi, la graniță cu Ungaria ca și francezii linia Maginot. Era o linie Carol al II-lea cu șanțuri, cu artilerie.

Dan Dungaci: Acum francezii spuneau în glumă, că era de fapt, „linia (I)maginot“.

Mircea Malița: Da, așa este. Și Carol al II-lea mergea și spunea: da, sunteți în siguranță, am văzut. Ni s-au dat și fotografiile.

Ca străjer aveam obligația să strâng bani pentru armată. Deci eu știam că nu sunt bani. Destul vindeam insigne tot timpul. Mi se dădeau de la școală și eu trebuia să aduc banii pentru ele de la cei la care le vindeam, la trecători, la prieteni, la familie, care mă amenințau că: dacă mai vin o dată mă iau la bătaie. Era exasperant.

Dan Dungaci: Dar Carol când a fost la Oradea și vă dădea asigurări că nu se va întâmpla nimic cu România, că frontierele nu-i sunt amenințate?

Mircea Malița: În 1939. Și noi știam. Nu-mi amintesc exact dacă războiul începuse sau stătea să înceapă. Și toată lumea știa și toți cei din Oradea nu încetau să spună: vin ungurii! Aceasta era parola: vin ungurii!

Dan Dungaci: Adică dvs. știați că Transilvania sau partea de nord-vest va fi pierdută?

Mircea Malița: Nu mergeau până la această presupunere. Știam doar că vin ungurii. Mai știam ceva, că e imposibil ca un clovn ca regele să asigure probleme mari, politice, să le rezolve. Nu-l vedeam eu gândind ceva ca lumea.

Dan Dungaci: Nu aveai încredere în el?

Mircea Malița: Păi dacă nu făcea decât cântarea României, renașterea României, odă României.

Dan Dungaci: Și toată lumea în Oradea și probabil că în toată Transilvania credea așa?

Mircea Malița: Nu puteam să credem în el. Stăteam așa ca proștii și dădeam din cap, îl aplaudam, făceam tot ce trebuia să facem dar eram aproape siguri că el nu va face nimic. Din cauza asta în noaptea aceea în care am plecat, când au venit într-adevăr ungurii și când un unchi de-al meu m-a luat și m-a dus cu el la Făgăraș, atunci am văzut pe drum toată artileria. Până la Cluj numai lanțul de tunuri care se retrăgea de la frontieră. Ziceam: astea sunt alea pentru care eu strângem bani ca să se cumpere? Astea sunt asigurările din discursurile lui?

Dan Dungaci: Deci toată această mascaradă a dictaturii regale s-a terminat tragic în 1940.

Mircea Malița: Da, în 1940. Nu mi-a trebuit mult timp ca s-o învăț. Întâi am fost și eu luat de val; ani întregi m-am îmbrăcat caraghios, am făcut toate semnele obligatorii, m-am automatizat cât am putut. Parcă era un curs de stingere a personalităților în vederea slujirii unui maimuțoi.

Dan Dungaci: Și pe urmă a venit 1940.

Mircea Malița: Atunci a fost refugiul și confirmarea și plecarea lui.

Dan Dungaci: Unde v-ați refugiat dvs.?

Mircea Malița: Atunci m-a dus unchiul meu la Făgăraș. Și asta este chestiunea pe care o descriu în *Aminitirile* mele.

Dan Dungaci: Dar când ați aflat vestea despre cedare care a fost reacția în Oradea?

Mircea Malița: Temerea vagă a unei catastrofe plutea de mult în aer, dar ce s-a întâmplat la Viena, unde aveau loc negocierile și apoi arbitrajul, depășea orice imaginație, am urmărit și am auzit la radio, și am înțeles că începe lanțul de evenimente tragice. Nici n-am mai observat că nu mai există regele, nu ne mai interesa. Acum era chestiunea că suntem refugiați, ne gândeam la necazurile noastre.

Dan Dungaci: Domnule academician, vă mulțumesc!